

مۇھەممەد ئىمىن

خەلقىمىز ئەزەلدىن ئەدەپ-ئەخلاق تەربىيەسىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. ئاتا-ئانىلار پەرزەنتلىرىگە كىچىكىدىن باشقىلارنىڭ نەرسىسىگە قول ئۇزاتماسلىق، ئەخلاقلىق بولۇش، دۇرۇس ئادەم بولۇش توغرىسىدا تەربىيە قىلىدۇ. شۇڭا مىللىتىمىز ئارىسىدا يالغانچى ۋە ساختىپەزلەرنىڭ بازىرى كاسات. بىراق نۆۋەتتە بەزى ئىجتىمائىي كەيپىياتلارنىڭ ناچارلىششىغا ئەگىشىپ، ئارىدىمىزدىمۇ ئايرىم «ئەقلىگە نەپسى مىنگەن ھاماقەت»① لەرنىڭ يالغانچىلىق، ساختىپەزلىك قىلمىشلىرى باش كۆتۈرۈپ قالدى. بەزىلەر بۇنداق ئەھۋاللار چىلىققاندا ئۇنىڭغا سۆكۈت قىلىدىغان بولۇۋالدى. يامانلىقنى تۇسۇماي سۆكۈت قىلىش بۇنداق ناچار ئىللەتلەرنىڭ تېخىمۇ ئەۋج ئېلىپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بەزى ئەخلاقسىزلار بۇ قىلمىشلارنى ھەتتا ئېچىكى ئۆلكىلەردىمۇ سادىر قىلىپ، قېرىنداش مىللەتلەر ئارىسىدا يۈز-ئابرۇيىمىزنى يەرگە ئۇردى. بۇنىڭغا ئېچىنىپ يۈرگەن كۇنلەردە، بۇنداق ناچار قىلمىش ئەدەبىيات ساھەسىدىمۇ سادىر بولدى. «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ 2009-يىللىق 6-سانىدا ئەلجان ئوبۇل خەنجەر ئەپەندى ئىنتايىن سەۋىيەلىك بىر ماقالە ئېلان قىلىپ «كېسەل» ناملىق ھېكايىنىڭ چېخوفنىڭ ھېكايىسىدىن ئەپلەپ-سەپلەپ كۆچۈرۈلگەنلىكىنى پاش قىلدى. بۇ ماقالىنى كۆرۈپ قايىللىق بىلدۈرۈپ يۈرگەن كۇنلەردە، ئۇز ئەسەرلىرىنىڭمۇ ئىنتايىن ئۇستىلىق بىلەن كۆچۈرۈلگەنلىكىنى بايقاپ قالدىم. «مىراس» ژۇرنىلىنىڭ 2010-يىللىق 1-سانىدا «مەسەللەر» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا تۆت مەسەل ئېلان قىلىنىپتۇ. ئوقۇپ باقسام بۇنىڭ ئىچىدىكى «تۈلكە بىلەن قاپقان» ۋە «چىرايلىق ئالتۇن بېلىق» ناملىق ئىككى مەسەل ھېنىڭ مەسەللىرىم ئىكەن. بۇ ئىككى مەسەلنى مەن «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1983-يىللىق 4-سانىدا ئېلان قىلغان ئىدىم، «تۈلكە بىلەن قاپقان» ناملىق مەسەلىم يەنە شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن 1984-يىلى نەشر قىلىنغان «قارىغاي بىلەن تىيىن» ناملىق مەسەللەر توپلىمىغىمۇ كىرگۈزۈلگەن ئىدى. بۇ مەسەلىم بۇرۇنمۇ بىر قېتىم ئوغرىلىنىپ، «شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى»نىڭ 1996-يىل 6-ئاينىڭ 1-كۈنىدىكى «تەڭرىتاغ گۈلزارى» بېتىدە ئىمىن ھاشىم ئىسىملىك بىر «ئاپتور» نامىدا ئېلان قىلىنغاندا، مەن «باشقىلارنىڭ ئەمگىكىگە قول

① بۇ مىسرا مەشھۇر شائىرىمىز تېيىپجان ئېلىيېفنىڭ «يۇيخۇاتەيگە زىيارەت» ناملىق شېئىرىدىن ئېلىندى.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

سوزۇش ــ نومۇس» دېگەن ماۋزۇلۇق بىر پارچە ماقالە يېزىپ، بۇ قىلمىشنى پاش قىلغان ئىدىم. تەھرىر بۆلۈمى- دىكى يولداشلارمۇ گېزىتنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرگەن بۇنداق كۆچۈرمەكەشلىكتىن قاتتىق غەزەپلەنگەن بولسا كېرەك، ماقالەمنىڭ ماۋزۇسىنى «سېنىڭ ئەمەس، مېنىڭ- كى!» دېگەن ماۋزۇغا ئۆزگەرتىپ ئېلان قىلدى. ئەمدى- لىكتە مەنسۇرجان تۇرسۇن ئەپەندى بۇ مەسىلىمنى ئىك- كىنچى قېتىم ئوغرىلاپتۇ. تېخى بۇنى ئاز دېگەندەك مە- سىلىمگە يەنە «چىرايلىق ئالتۇن بېلىق» دېگەن مەسە- لىمنى قوشۇپ ئوغرىلاپتۇ. ئادەمنى ھەممىدىن بەك ھەيران قالدۇرىدىغىنى، ئاتالمىش «ئاپتور» بۇ ئىككى مە- سىلىمنى كۆچۈرگەندە «ئەپلەپ ـ سەپلەپ» كۆچۈرۈش، يەنى ئاز ـ تولا ئۆزگەرتىپ كۆچۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللا- نىشنىمۇ بىھۇدە ئاۋارىچىلىك دېدىمۇ، بىرەر چېكىت ـ پەش- نىمۇ ئۇيان ـ بۇيان قىلماي ئەينەن كۆچۈرۈپ قويۇپتۇ. ئالدىغا يېيىۋالغان كىتاب ـ ژۇرنالدىن بىر ـ بىرلەپ كۆچۈ- رۈپتىپ، «تەييارغا ھەييار» بولۇۋېتىپمۇ ئاپتورنىڭ كىم ئىكەنلىكى ناھايىتى ئېنىق يېزىلغان ئەسەرنى قىلچە تەپ- تارتمايلا (ياكى قەستەن خۇپسەنلىك قىلىپ) «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» تەۋەلىكىگە زورلاپ كىرگۈزۈپ، ئۆزىنى «توپلىغۇچى» دەۋاپتۇ. مەنسۇرجان تۇرسۇن ئەپەندى ئۆزىنىڭ كۆچۈرمەكەشلىك قىلمىشىنىڭ خەلقئالەم ئالدىدا پاش بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، مۇشۇنداق «ئەپچىل چارە»نى ئويلاپ تاپقان چېغى... بۇنى كۆچۈرمەكەشلىك تارىخىدىكى «يېڭى ئىجادىيەت» ياكى «بىر يېڭى رېكورت» دېيىشكە بولىدۇ.

گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، قىممەتلىك مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنى قېزىش، توپلاش ۋە رەتلەش ئىنتايىن شە- رەپلىك ۋە جاپالىق خىزمەت. بىراق مەنسۇرجان تۇرسۇن ئەپەندى «ئىجاد قىلغان» بۇنداق «توپلاش» ئۇسۇلى ھەققىي قېزىش، توپلاش ۋە رەتلەش خىزمىتىگە قىلىنغان ھاقارەتتۇر!

ئەمدى بۇ ئىككى مەسىلىمنىڭ «ئاقسۇ ئەدەبىياتى»- نىڭ 1983 ـ يىللىق 4 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان ئەسلي نۇسخىسى بىلەن ئاتالمىش «توپلىغۇچى» مەنسۇرجان تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ «مىراس» ژۇرنىلىنىڭ 2010 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا «توپلىغۇچى» دېگەن نام بىلەن كۆچۈ- رۈپ ئېلان قىلغان نۇسخىسىنى سېلىشتۇرۇپ باقايلى.

«ئاقسۇ ئەدەبىياتى»دا ئېلان قىلىنغان مەسىلىمنىڭ ئەسلي نۇسخىسى:

تۇلكە بىلەن قاپقان

ــ ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىن ئا- داۋەت يوق تۇرسا، ــ دېدى قاپقانغا دەسسەپ سالغان تۇلكە زارلىنىپ، ــ نېمە ئۈچۈن پۈتۈمنى قىسىۋالسەن؟ مەن ساڭا زادى نېمە يامانلىق قىلغان؟

ــ بۇنى مېنى قۇرغان ئىگەمدىن سورا، ــ دېدى قاپقان تۇلكىنىڭ پۈتىنى تېخىمۇ چىڭ قىسىپ، ــ ئېھتىمال ئۇنىڭ تۇلكە ياقىلىق جۇۋا كەيگۈسى كېلىپ قالغاندۇ ياكى سېنىڭ توخۇ ئوغرىلىغانلىقىڭنى بىلىپ قېلىپ، ئەدىپىڭنى بېرىپ قويماي دېگەندۇ؟ ئىشقىلىپ، بۇنىڭ سەۋە- بى ھەممىدىن بەكرەك ئۆزۈڭگە ئايانغۇ دەيمەن.

تۇلكە لام ـ جىم دېيەلمەي ئېغىر خورسىنىپ قويدى ـ دە بېشىنى تۆۋەن سالدى.

يۇقىرىقى مەسىلىمنىڭ كۆچۈرۈلگىنى:

تۇلكە بىلەن قاپقان

ــ ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىن ئا- داۋەت يوق تۇرسا، ــ دېدى قاپقانغا دەسسەپ سالغان تۇلكە زارلىنىپ، ــ نېمە ئۈچۈن پۈتۈمنى قىسىۋالسەن؟ مەن ساڭا زادى نېمە يامانلىق قىلغان؟

ــ بۇنى مېنى قۇرغان ئىگەمدىن سورا، ــ دېدى قاپقان تۇلكىنىڭ پۈتىنى تېخىمۇ چىڭ قىسىپ، ــ ئىگەمنىڭ تۇلكە ياقىلىق جۇۋا كەيگۈسى كېلىپ قالغاندۇ ياكى سېنىڭ توخۇ ئوغرىلىغانلىقىڭنى بىلىپ قېلىپ، ئەدىپىڭنى بېرىپ قويماي دېگەندۇ؟ ئىشقىلىپ بۇنىڭ سەۋە- بى ھەممىدىن بەكرەك ئۆزۈڭگە ئايانغۇ دەيمەن.

تۇلكە لام ـ جىم دېيەلمەي ئېغىر خورسىنىپ قويدى ـ دە بېشىنى تۆۋەن سالدى.

ئەمدى تۆۋەندە يەنە بىر مەسىلىنى سېلىشتۇ- رۇپ باقايلى.

مېنىڭ «ئاقسۇ ئەدەبىياتى»دا ئېلان قىلغان مەسىلىمنىڭ ئەسلي نۇسخىسى:

چىرايلىق ئالتۇن بېلىق

ھەر كۈنى دېگۈدەك ئۆزۈنىڭ چوغدەك جۇلالىنىپ تۇرىدىغان زەر پوستى، شەپەقتەك رەڭدار كەلگەن يايما

قۇيرۇقى بىلەن ماختىنىدىغان ئالتۇن بېلىق بۇگۈنمۇ تەڭ-تۇشلىرى ئالدىدا چىرايلىقلىقىنى بىر پەس كۆز - كۆز قىلغاندىن كېيىن سۈپسۈزۈك سۇ بېتىگە چىقتى - دە، ئۇياندىن - بۇيانغا نازلىنىپ ئۇزۇشكە باشلىدى.

ئۇ، كۆل بويىدا ئولتۇرغان بالىلارنىڭ ئاغزىنى چاكىلدىتىپ: «پاھ، ئەجەبمۇ چىرايلىق بېلىقكەنا بۇ!» دېيىشۇاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى- دە، خۇددىنى يوقاتقان هالدا گاھ سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپ، گاھ گىرۋەككە يېقىن كېلىپ پىلتىڭلاپ، هەرخىل قىلىق چىقارغىلى تۇردى. سۇ يۈزىدە چاقناپ تۇرغان قۇياش نۇرىدا كۆركەم تاۋلىنىپ بالىلارنى تېخىمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلۇپلىش كويىدا بولۇپ كەتكەن ئالتۇن بېلىق تۇيۇقسىز تاشلانغان تورىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئولگۈرمەيلا سۇدىن هاۋاغا كۆتۈرۈلدى.

ــ ئاھ ئېسىت! ــ دېدى ئۇ تورىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قىلغان هەممە ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ بىكارغا كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۆكۈنگەن هالدا، ــ شۇنچە ئىشەنگەن گۈزەل جامالىمنىڭ ئاخىرىدا ئۆز بېشىمغا چىقىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي؟!

يۇقىرىقى مەسەلىمنىڭ كۆچۈرۈلگىنى:

چىرايلىق ئالتۇن بېلىق

هەر كۈنى دېگۈدەك ئۆزىنىڭ چوغدەك جۈلالىنىپ تۇرىدىغان زەر پوستى، شەپەقتەك رەڭدار كەلگەن يايما قۇيرۇقى بىلەن ماختىنىدىغان ئالتۇن بېلىق بۇگۈنمۇ تەڭتۇشلىرى ئالدىدا چىرايلىقلىقىنى بىر پەس كۆز-كۆز قىلغاندىن كېيىن سۈپسۈزۈك سۇ بېتىگە چىقتى-دە، ئۇياندىن-بۇيانغا نازلىنىپ ئۇزۇشكە باشلىدى.

ئۇ كۆل بويىدا ئولتۇرغان بالىلارنىڭ ئاغزىدىن چاكىلدىتىپ: «پاھ، ئەجەبمۇ چىرايلىق بېلىقكەنا بۇ!» دېيىشۇاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي گاھ سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپ، گاھ گىرۋەككە يېقىن كېلىپ پىلتىڭلاپ، هەر خىل قىلىق چىقارغىلى تۇردى. سۇ يۈزىدە چاقناپ تۇرغان قۇياش نۇرىدا كۆركەم تاۋلىنىپ بالىلارنى تېخىمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلۇپلىش كويىدا بولۇپ كەتكەن ئالتۇن بېلىق تۇيۇقسىز تاشلانغان تورىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئولگۈرمەيلا سۇدىن هاۋاغا كۆتۈرۈلدى.

ــ ئاھ ئېسىت! ــ دېدى ئۇ تورىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قىلغان هەممە ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ بىكارغا كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۆكۈنگەن هالدا، ــ شۇنچە ئىشەنگەن گۈزەل جامالىمنىڭ ئاخىرىدا ئۆز بېشىمغا چىقىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي؟!

ئۇ، كۆل بويىدا ئولتۇرغان بالىلارنىڭ ئاغزىدىن چاكىلدىتىپ: «پاھ، ئەجەبمۇ چىرايلىق بېلىقكەنا بۇ!» دېيىشۇاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي گاھ سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپ، گاھ گىرۋەككە يېقىن كېلىپ پىلتىڭلاپ، هەر خىل قىلىق چىقارغىلى تۇردى. سۇ يۈزىدە چاقناپ تۇرغان قۇياش نۇرىدا كۆركەم تاۋلىنىپ بالىلارنى تېخىمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلۇپلىش كويىدا بولۇپ كەتكەن ئالتۇن بېلىق تۇيۇقسىز تاشلانغان تورىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئولگۈرمەيلا سۇدىن هاۋاغا كۆتۈرۈلدى.

ــ ئاھ ئېسىت! ــ دېدى ئۇ تورىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قىلغان هەممە ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ بىكارغا كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۆكۈنگەن هالدا، ــ شۇنچە ئىشەنگەن گۈزەل جامالىمنىڭ ئاخىرىدا ئۆز بېشىمغا چىقىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي؟!

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مەنسۇرجان تۇرسۇن ئەپەندى «ئاقسۇ ئەدەبىياتى»دا ئېلان قىلىنغان ئىككى مەسەلىمنى سۆزمۇ سۆز، قۇرمۇ قۇر پېتى ئەينەن كۆچۈرۈۋىلا قويغان، خالاس!

ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، كۆچۈرمەكەشلىك ماهىيەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئوغرىلىقتۇر! ئوغرىلىق دۇنيادىكى ئەڭ نومۇس ئىشتۇر! كۆچۈرمەكەشلىكنىڭ يامان ئاقىۋىتى يالغۇز كۆچۈرمەكەشنىڭ ئۆزى بىلەنلا كەتمەيدۇ. «مىراس» ژۇرنىلىدەك ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا كۇچلۇك تەسىرى بار، ئابرۇيلۇق، نوپۇزلۇق ژۇرنالدا كۆچۈرۈۋېلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئۇقۇشماسلىق سەۋەبىدىن ئېلان قىلىنىپ كېتىشى ژۇرنالنىڭ نوپۇزىغا ۋە ئابرۇيىغا زىيان يەتكۈزىدۇ. شۇڭا كۆچۈرمەكەش ئەپەندىلەر ئۆزىنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى ئويلاشمىغان تەقدىردىمۇ ژۇرنالنىڭ ئامما ئارىسىدىكى يۈقىرى ئىناۋىتىگە نۇقسان يەتكۈزمەسلىكى كېرەك ئىدى. ئادەم دېگەندە هېچبولمىسا ئەقەللىي ئەدەپ - ئەخلاق ۋە ئار - نومۇسنى ئاز - تولا بىلىدىغان پەزىلەت بولۇشى كېرەك، هەرقانداق ئادەمنىڭ يەنىلا سەمىمىي، راستچىل ۋە هالال بولغىنى تۈزۈك. يالغانچىلىق، ساختىپەزلىك، كۆچۈرمەكەشلىك ۋە كۆز بويامچىلىقتەك يامان قىلمىشلار جانغا ئەسقاتمايدۇ. ئۇ هەرقانداق ماكان، هەرقانداق زامانىدا پەقەت لەنەت-نەپرەتكىلا ئۇچرايدۇ. كۆچۈرمەكەشلىك بىلەن نام-شۆهرەت قازىنىمەن دېيىش خۇددى ئۇخلىماي چۈش كۆرگەنىدەكلا بىر ئىش! شۇڭا هەرقانداق ئادەم ئاۋۋال ئۆزىنى دەڭسەپ بېقىشى، قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارغا ئارتۇقچە زورۇقۇپ كەتمەي، قابىلىيىتىگە يارىشا ئىش كۆرۈشى، نام-شۆهرەت قوغلىشىپ، يامان ئىللەت پاتقىقىغا ئالدىراپ ئۆزىنى ئاتماسلىقى كېرەك. بولمىسا هەممە ئىش ئۆز ئارزۇسىنىڭ دەل ئەكسىچە بولۇپ قالىدۇ، ئۆزىدە قىلچە يېزىقچىلىق تالانتى بولمىغانلار هەرقانچە كۈچسىمۇ ياخشى ئەسەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايدۇ، بەزىلەر بۇنىڭغا تەن بەرمەي، تەۋەككۈل قىلىپ كۆچۈرمەكەشلىك كوچىسىغا كىرىپ قېلىپ، ئۆزىنى ئۆزى رەسۋا قىلىدۇ. شۇڭلاشقا بۇنداق كىشىلەرنىڭ بالدۇرراق ئۆزىنى بىلىپ، قولىدىن كېلىدىغان كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغىنى ئاقىلانىلىكتۇر.

(ئاپتور: مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدىن)